

Міністерство освіти і науки України
Державний університет «Житомирська політехніка»
Факультет бізнесу та сфери обслуговування
Кафедра менеджменту, бізнесу та маркетингових технологій

Курс лекцій з навчальної дисципліни
«Організація і технологія комерційної діяльності»

Тема: Комерційний ризик і шляхи його пом'якшення

Викладач: к.е.н., доц. Сотник Ангеліна Анатоліївна

Житомир, 2025

1. Поняття про ризики

Ризик – це можливі витрати або збитки в результаті зайняття будь-якою діяльністю. Наявність чинника ризику є потужним стимулом підвищення відповідальності за рішення, що приймаються, економії коштів і ресурсів на здійснення господарськофінансової діяльності.

Комерційний ризик – це ризик, що виникає у процесі підприємницької діяльності через зниження або втрату доходів за нестабільної економічної чи політичної кон'юнктури, недостовірної інформації про стан ринку тощо. Як правило, комерційний ризик виникає як наслідок ризикованої комерційної угоди, дій конкурентів, зміни ціни, непередбачених політичних подій, що мають тяжкі наслідки для торговельного бізнесу.

Комерційний ризик визначають як математичне сподівання небажаних наслідків за формулою:

$$W = Pn \times X$$

W —величина комерційного ризику;

Pn — імовірність небажаних наслідків;

X — величина небажаних наслідків.

2. Методи оцінки комерційних ризиків

Для визначення міри ризику застосовують різні методи:

- 1. Статистичний** - в його основі лежать прийоми математичної статистики (розрахунок варіації, дисперсії та стандартного відхилення за показниками фінансово-господарської діяльності підприємства). Як показники фінансово-господарської діяльності комерційного підприємства використовують відношення прибутку до витрат або до інвестицій (показники рентабельності). Статистичний метод відносно точний, але вимагає значних ретроспективних даних і в той же час не враховує різких змін в інвестиційній політиці підприємства та зовнішніх чинників.
- 2. Метод експертних оцінок.** При використанні експертного методу виявляються вірогідні, маловірогідні та випадкові групи чинників ризику, які можливо розділити на зовнішні та внутрішні. До вірогідних відносяться добре відомі та очікувані підприємцем обставини; до маловірогідних — відомі та очікувані підприємцем обставини (відомі чинники), міра появи яких дуже мала. У групу випадкових включаються чинники, які не враховувалися експертами. У ході аналізу експерти можуть оцінювати вірогідність виникнення різних величин втрат (у грошовому або відсотковому вигляді) та вірогідність допустимого і критичного ризиків.

У практиці роботи найчастіше використовують комбінацію статистичного та експертного методів.

Залежно від цілей, завдань та інформаційного забезпечення застосовують також такі методи визначення ризиків: метод доцільності витрат, аналітичний, метод аналогії.

3. Сутність **методу доцільності витрат** ґрунтується на тому, що витрати за кожним напрямом діяльності, а також за окремими її елементами мають різний ступінь ризику. Наприклад, ступінь ризику за витратами, пов'язаними з купівлею сировини, буде вищим, ніж за витратами на зарплату. Метод аналізу доцільності витрат орієнтований на визначення потенційних зон ризику і покликаний звести до мінімуму розмір капіталу, що піддається ризику. Аналіз засобів, що піддаються ризику, може допомогти прийняти рішення про припинення інвестицій. Перевага цього методу полягає в тому, що, знаючи статті витрат з максимальним ризиком, можна знайти шляхи його зниження. Основний недолік методу полягає в тому, що (як і при статистичному методі) підприємство не аналізує джерела ризику, а приймає ризик як цілісну величину, ігноруючи його складові.

4. Використання **методу аналогії** дозволяє визначати можливість виникнення ризиків за допомогою пізнання одних предметів і явищ на основі їх подібності до інших (наприклад, дослідження якості товарів із вибірки, коли результати перевірки переносяться на всю партію). Об'єкти чи явища можуть порівнюватися безпосередньо або опосередковано через їх порівняння з будь-яким іншим об'єктом (еталоном).

5. Оцінка ступеня ризику за допомогою **аналітичного методу** передбачає:

- підготовку до аналітичної обробки інформації, яка включає в себе визначення основного показника, відносно якого здійснюється оцінка конкретного напрямку комерційної діяльності (товарооборот, прибуток тощо); відбір факторів, які впливають на діяльність підприємства (рівень інфляції, ступінь виконання договорів постачальниками тощо) та розрахунок значень основного показника на всіх етапах комерційного процесу;
- побудову діаграм залежності вибраних результатних показників від величини вихідних параметрів. Зіставляючи між собою отримані діаграми, можна виділити ті основні показники, які найбільше впливають на цей вид комерційної діяльності;
- розрахунок критичних значень основних показників (критична точка діяльності, зона беззбитковості тощо);
- аналіз можливих шляхів підвищення ефективності і стабільності підприємства, та, відповідно, шляхи зниження ступеня ризику.

Перевагою аналітичного методу є те, що він поєднує в собі як можливість пофакторного аналізу параметрів, що впливають на ризик, так і виявлення можливих шляхів зниження його ступеня шляхом впливу на них.

Наслідком виникнення ризикової події є відхилення фактичних результатів діяльності від її цільових (очікуваних) результатів, що приводить до фінансових втрат підприємства (втрата окремих елементів майна, робочого часу або працездатності робітників, іміджу підприємства або його ключових співробітників, неотримання в очікувани розмірах доходів, прибутку, грошових коштів тощо).

Залежно від наслідків ризикових подій можна виділити п'ять зон ризику комерційної діяльності

Таблиця 1. Характеристика зон ризику комерційної діяльності

Зона ризику	Безризикова зона підприємництва	Зона допустимого ризику	Зона критичного ризику	Зона недопустимого ризику	Зона катастрофічного ризику
Можливі фінансові втрати	0	В обсязі планового прибутку	В обсязі планових доходів	В обсязі власного капіталу	В обсягах, більших за власний капітал

Сфера, в якій витрати не очікуються - це зона без ризику їй відповідають нульові або негативні (перевищення прибутку) витрати.

Зона допустимого ризику - це сфера, в межах якої комерційна діяльність зберігає економічну доцільність, тобто витрати менші від очікуваного прибутку. Межа зони допустимого ризику відповідає рівню витрат, який дорівнює розрахунковому прибутку від підприємницької діяльності.

Зона критичного ризику характеризується небезпекою витрат, які заздалегідь перевищують очікуваний прибуток і в результаті можуть призвести до невідшкодованої витрати всіх засобів, вкладених комерсантом у справу. В останньому випадку комерсант не тільки не отримує від угоди жодних доходів, але несе збитки в сумі всіх марних затрат.

Зона катастрофічного ризику містить витрати, які за величиною перевищують критичний рівень і в результаті можуть досягати величини, яка дорівнює майновому стану підприємця. Катастрофічний ризик здатний призвести до банкрутства, повного розвалу комерційної фірми, її закриття та розпродажу майна

3. Основні способи зниження ступеня ризику

З метою зменшення (мінімізації) ризиків використовують методи контролю за ними, які умовно можна поділити на внутрішні і зовнішні.

До внутрішніх можна віднести організаційні, що передбачають контроль за ризиками, та економічні, пов'язані з фінансуванням комерційних операцій.

До зовнішніх методів відносять страхування та передачу контролю за ризиком.

Серед внутрішніх методів мінімізації ризиків найбільш поширеними є організаційні методи – відхилення (уникнення) ризиків, недопущення та мінімізація збитків.

Відхилення (уникнення) ризику – передбачає відмову від певного управлінського рішення (комерційної операції, проекту), якщо рівень ризикованості не прийнятний для підприємства. Цей метод боротьби з ризиком в практиці фінансового менеджменту використовується відносно рідко, так як відмовляючись від певного роду діяльності, операцій або рішень комерційне підприємство втрачає певні прибутки, які могли бути отримані.

Недопущення збитків (попередження ризику) – передбачає здійснення підприємством певних заходів і дій, спрямованих на недопущення виникнення ризикових подій, а отже й збитків від них. Для недопущення збитків необхідно підвищувати обґрунтованість підготовки та реалізації управлінських рішень; мати змогу отримати додаткову інформацію; розробляти схеми здійснення комерційної діяльності, які виключали б можливість виникнення найменших ризиків.

Мінімізації збитків може бути досягнуто за рахунок:

- диверсифікації діяльності підприємства (широти асортименту товарів, місцезнаходження структурних підрозділів, напрямків діяльності, можливих джерел отримання доходів, напрямків розвитку підприємства в майбутньому тощо);
- оптимізації асортиментної політики підприємства, мінімізації інвестиційного ризику, використання портфелю валют, які знаходяться в розпорядженні підприємства та обслуговують його платіжні потреби;
- лімітування обсягів найбільш ризикованих операцій та проектів (закупівлі товарів, попит на які є нестабільним, закупівлі товарів на умовах попередньої оплати, відстрочення платежу, залучення позикових коштів тощо).

До зовнішніх методів контролю за ризиком відносять передачу контролю за ризиками та їх зовнішнє страхування.

Передача контролю за ризиком передбачає передачу відповідальності за виникнення та наслідки ризикових подій іншим юридичним особам - контрагентам підприємства відповідно до умов договірних відносин з ними.

Передача контролю за ризиком має місце під час:

- використання підприємством практики прийому товарів на реалізацію;
- транспортування товарів, що закупаються підприємством спеціалізованою транспортною організацією, що дозволяє уникнути транспортного ризику.
- використання підприємством індивідуальної або колективної форми матеріальної відповідальності за збереження товарно-матеріальних цінностей, що дозволяє передати ризики матеріально відповідальним особам;
- використання позавідомчої охорони приміщень та складів підприємства, що дає можливість перекласти ризики втрати та пошкодження майна підприємства внаслідок стихійних лих та протиправних дій, на відповідні служби та підрозділи.

Суть страхування ризику полягає в тому, що комерсант готовий відмовитися від частини доходів, тобто готовий заплатити за зниження рівня ризику до нуля. **Страхування ризику** – це, по суті, передання певних ризиків страховій компанії.

Основними економічними методами управління ризиками, які пов'язані з фінансуванням комерційних операцій, є:

- формування власних фінансових ресурсів,
- скорочення використання ризикових надбавок та премій,
- використання системи санкцій для компенсації фінансових ризиків
- зовнішнє страхування фінансових операцій.

Вибір конкретного переліку методів управління комерційним ризиком залежить від ступеня ризику, який притаманний діяльності певного комерційного підприємства, а також від його фінансового стану та позиції на ринку.